

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ Δ΄ ΤΑΞΗΣ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 9 ΙΟΥΝΙΟΥ 2017 - ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο κείμενο

Πλάτωνος, Πρωταγόρας 322d-323c

- A.1** Στις άλλες δηλαδή ικανότητες, όπως ακριβώς λες εσύ, αν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής ή ικανός σε οποιαδήποτε άλλη τέχνη, στην οποία όμως δεν είναι, ή τον περιγελούν ή αγανακτούν, και οι δικοί του τον πλησιάζουν και τον συμβουλεύουν, σα να ήταν τρελός· όμως στη δικαιοσύνη και στην άλλη πολιτική αρετή και αν ακόμα ξέρουν για κάποιον ότι είναι άδικος, αν αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια εναντίον του εαυτού του μπροστά σε πολλούς, πράγμα το οποίο θεωρούσαν στην πρώτη περίπτωση (δηλ. στις άλλες τέχνες) ότι είναι σωφροσύνη – το να λέει δηλ. την αλήθεια – , στη δεύτερη περίπτωση (δηλ. στη δικαιοσύνη και την πολιτική αρετή) το θεωρούν τρέλα και ισχυρίζονται ότι όλοι πρέπει να λένε ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι διαφορετικά (ισχυρίζονται) ότι είναι τρελός όποιος δεν παριστάνει το δίκαιο· με την ιδέα ότι είναι αναγκαίο ο καθένας χωρίς εξαίρεση κατά αυτόν τον τρόπο να μετέχει μερίδιο σε αυτή διαφορετικά (είναι αναγκαίο) να μη συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους.
- B.1** Ο Πρωταγόρας για να αποδείξει ότι πραγματι όλοι οι άνθρωποι μετέχουν στην πολιτική αρετή χρησιμοποιεί δυο παραδείγματα από την εμπειρία του καθημερινού βίου: το ένα με αυτόν που ισχυρίζεται ότι είναι καλός αυλητής και το άλλο με τον άδικο που ομολογεί ότι είναι άδικος. Το επιχείρημα εκτυλίσσεται ως εξής :
- Στις τέχνες: εάν κάποιος, ενώ δεν κατέχει την τέχνη του αυλού, ισχυρίζεται ότι είναι καλός αυλητής, όλοι τον χλευάζουν, αγανακτούν μαζί του κι οι συγγενείς του προσπαθούν να τον συμβουλεύσουν σα να ήταν τρελός
- Στην πολιτική αρετή (δικαιοσύνη): αν κάποιος είναι άδικος και το ομολογεί, θεωρείται τρελός, επειδή όλοι πρέπει να ισχυρίζονται ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι, κι επειδή ο καθένας είναι αναγκαίο να έχει μερίδιο στην πολιτική αρετή διαφορετικά δεν έχει θέση στην κοινωνία των ανθρώπων.
- Αξιολόγηση επιχειρήματος: Ο Πρωταγόρας στηρίζεται στο τι πιστεύει η κοινή γνώμη. Αυτό όμως δεν αποτελεί απόδειξη, γιατί η κοινή γνώμη μπορεί να κάνει λάθος. Επίσης ο Πρωταγόρας διατυπώνει τι πρέπει και τι είναι αναγκαίο να γίνεται. Κάτι τέτοιο όμως δεν είναι απόδειξη.
- B.2** Η κοινή γνώμη κατά τον Πρωταγόρα θεωρεί τρέλα το να ομολογεί κάποιος ότι είναι άδικος, γιατί με αυτή του τη δήλωση επιδιώκει την καταστροφή του, τη θανατική του καταδίκη. Οι άνθρωποι δηλαδή θα πρέπει ακόμα και να προσποιούνται ότι σέβονται τις αρχές της δικαιοσύνης. Αναφέρεται στη γενική απαίτηση όλοι να αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα και την αναγκαιότητα της δικαιοσύνης. Επομένως δεν είναι μόνο ο φόβος

της τιμωρίας και το συμφέρον που κάνει τον άδικο να προσποιείται το δίκαιο αλλά κι η βαθιά ριζωμένη στη συνείδηση των ανθρώπων της αναγκαιότητας της δικαιοσύνης.

Ο συλλογισμός του Πρωταγόρα, ο οποίος μάλιστα δίνεται ως τεκμήριο ατράνταχτο για τη στήριξη της θέσης του, έχει αρκετές αδυναμίες, ενώ ο σοφιστής φαίνεται να υποπίπτει και σε κάποιες αντιφάσεις. Παρατηρούμε, λοιπόν, τα εξής:

α) Οι προτάσεις, οι οποίες χρησιμοποιούνται για να καταλήξει ο Πρωταγόρας στο συμπέρασμα (οι προκείμενες προτάσεις), περιλαμβάνουν το «πρέπει». Όμως, από τέτοιες προτάσεις δεν προκύπτει ένα βεβαιοτάτο συμπέρασμα. Αν, λόγω χάρη, ισχυριζόμασταν ότι οι άνθρωποι πρέπει να βοηθούν τους φτωχούς και πρέπει να ταΐζουν τους πεινασμένους, θα ήταν λάθος να καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι στον κόσμο δεν υπάρχουν φτωχοί και πεινασμένοι. Το συμπέρασμά μας θα ήταν σωστό, αν καταλήγαμε λέγοντας ότι δεν πρέπει να υπάρχουν φτωχοί και πεινασμένοι.

Έτσι και εδώ, ο Πρωταγόρας με βάση αυτές τις προκείμενες προτάσεις μπορεί να καταλήξει μόνο στο συμπέρασμα ότι όλοι οι άνθρωποι θεωρούν ότι ο καθένας πρέπει να μετέχει στη δικαιοσύνη και την πολιτική αρετή. Όμως, το ότι κάτι πρέπει να γίνεται, δε σημαίνει καθόλου ότι γίνεται κιόλας. Άρα, ο Πρωταγόρας μάλλον απέτυχε να αποδείξει την καθολικότητα της πολιτικής αρετής. Αντιθέτως, αυτό που απέδειξε είναι η ανάγκη της καθολικότητάς της.

Μάλιστα, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι όσο πιο έντονα διαλαλεί κανείς την αναγκαιότητα ύπαρξης ενός πράγματος, τόσο πιο πιθανό φαίνεται ότι αυτό το πράγμα δεν υπάρχει, αλλά είναι ένας στόχος.

β) Μας προκαλεί εντύπωση με πόσο αποκαλυπτικό τρόπο και χωρίς προσχήματα ο Πρωταγόρας καταγράφει τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Παρουσιάζει τους ανθρώπους να μην ενδιαφέρονται για το τι είναι αλλά για το τι δείχνουν. Προβάλλει ως λογική και όχι ως ηθικά επιλήψιμη τη στάση των ανθρώπων, των οποίων το μέλημα είναι να φανούν δίκαιοι και όχι να είναι στην πραγματικότητα δίκαιοι. Φυσικά, οι παρατηρήσεις του Πρωταγόρα δεν απέχουν από την πραγματικότητα. Ίσα-ίσα, ο μεγάλος σοφιστής ρεαλιστικά απεικονίζει την ανθρώπινη νοοτροπία και τη συμπεριφορά των ανθρώπων μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής τους ζωής. Αποτυπώνει με μεγάλη ακρίβεια την ανθρώπινη ψυχή που ενδιαφέρεται για την εξωτερική εντύπωση που δίνει και όχι για την πραγματική εικόνα. Ωστόσο, δεν μπορούμε παρά να αισθανθούμε μια ενόχληση όταν αυτήν την πραγματικότητα δεν την κατακρίνει ένας άνθρωπος του πνεύματος. Θα λέγαμε ότι από ένα φιλόσοφο δεν απαιτεί κανείς απλώς να καταγράψει, να «φωτογραφίσει» την πραγματικότητα (αυτό μπορεί να είναι έργο των κοινωνιολόγων, των ψυχολόγων κτλ.), αλλά να στηλιτεύσει τα κακώς κείμενα αυτής της πραγματικότητας.

γ) Στο συλλογισμό του Πρωταγόρα φαίνεται να υπάρχει μια αντίφαση. Από τη μια πλευρά ισχυρίζεται ο σοφιστής ότι όλοι μετέχουν στη δικαιοσύνη και στην πολιτική αρετή (πράγμα το οποίο άλλωστε είναι αυτό που θέλει να αποδείξει ο Πρωταγόρας) και από την άλλη λέει ότι όλοι πρέπει να λένε ότι είναι δίκαιοι, ακόμα και αν δεν είναι, ομολογώντας φανερά ότι υπάρχουν κάποιιοι, οι οποίοι δεν είναι δίκαιοι, δε μετέχουν δηλαδή στη δικαιοσύνη. (θυμίζουμε ότι η πολιτική αρετή δόθηκε ως δυνατότητα δεν είναι κάτι το έμφυτο)

B.3 Μετά την ολοκλήρωση του μύθου του Προμηθέα από τον Πρωταγόρα ακολουθεί το συμπέρασμα.

Ο Σωκράτης, σε προηγούμενη ενότητα, είχε επισημάνει ότι οι Αθηναίοι, ενώ σε ζητήματα τεχνικών γνώσεων και ικανοτήτων δέχονταν την άποψη του ειδικού και μόνον, σε ότι αφορά θέματα που συνδέονται με την πολιτική αρετή θεωρούν ότι ο καθένας έχει δικαίωμα να εκφέρει γνώμη. Η στάση αυτή των Αθηναίων, κατά τον Σωκράτη, αποτελεί απόδειξη ότι η πολιτική αρετή δε διδάσκεται. Γιατί, αν κατά τις πολιτικές συζητήσεις απαιτούνταν κάποιες ειδικές γνώσεις – τέτοιες που να αποτελούν αντικείμενο διδασκαλίας και μάθησης- τότε ο αθηναϊκός λαός θα αναγνώριζε κι εδώ αρμοδίους και μη και δεν θα επέτρεπε στον καθένα να εκφράζει τις απόψεις του. **Ο Πρωταγόρας** αποδέχεται τη διαπίστωση του Σωκράτη, αλλά της δίνει μια διαφορετική ερμηνεία. Πράγματι για τα τεχνικά ζητήματα οι Αθηναίοι επιτρέπουν να μιλήσει μόνο ο ειδικός, ενώ για τα πολιτικά ζητήματα μιλούν όλοι ελεύθερα. Αυτό όμως συμβαίνει, κατά τον Πρωταγόρα, γιατί οι Αθηναίοι πιστεύουν πως όλοι ανεξαιρέτως πρέπει να έχουν μερίδιο στην πολιτική αρετή κι αυτό ακριβώς είναι που δίνει στον καθένα το δικαίωμα να έχει γνώμη.

Ο Πρωταγόρας, επομένως, με το μύθο που διηγήθηκε αιτιολόγησε την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής. Όμως το ερώτημα είναι, αν η πολιτική αρετή είναι διδακτή ή όχι. Σε αυτό δεν απαντά ο σοφιστής. Ωστόσο το γεγονός ότι η πολιτική αρετή δόθηκε, σύμφωνα με το μύθο, αφού είχε αρχίσει η πολιτιστική του πορεία κι όχι εξ αρχής με τη γέννηση του, φανερώνει ότι η πολιτική αρετή δεν είναι έμφυτη και αυτό υποδηλώνει ότι ίσως είναι διδακτή .

Ο Σωκράτης, για να στηρίξει τις δύο παραπάνω θέσεις του (στην πραγματικότητα πρόκειται για μία θέση, όπως θα φανεί παρακάτω), ακολουθεί την ακόλουθη **επαγωγική συλλογιστική πορεία**:

α. Πρώτη αποδεικτέα θέση: Η πολιτική αρετή δεν είναι κάτι που διδάσκεται

1^ο Επιχείρημα: Οι Αθηναίοι, που είναι σοφοί και επομένως η άποψή τους έχει βαρύνουσα σημασία, αναγνωρίζουν την αρμοδιότητα σε κάθε συμπολίτη τους (κανένας δεν τον ψέγει) να δίνει στην εκκλησία του δήμου συμβουλές ειδικά σε ζητήματα πολιτικά χωρίς να έχει διδαχτεί από πουθενά αυτό το πράγμα και χωρίς να έχει δάσκαλο. Ωστόσο, όταν πρόκειται για άλλα ζητήματα, έξω από τα πολιτικά, καλούνται να δώσουν τη συμβουλή τους μόνο όσοι έχουν εξειδικευμένες γνώσεις, που τις έχουν διδαχτεί.

Συμπέρασμα: οι Αθηναίοι δεν θεωρούν ότι το πράγμα αυτό (δηλαδή η πολιτική τέχνη) είναι κάτι που διδάσκεται.

β. Δεύτερη αποδεικτέα θέση: Δεν μπορούν οι άνθρωποι να μεταδώσουν την αρετή σε άλλους ανθρώπους.

2^ο Επιχείρημα: Οι πιο σοφοί και οι άριστοι των πολιτών μας δεν μπορούν να μεταβιβάσουν σε άλλους αυτή την αρετή που έχουν οι ίδιοι (ο Περικλής, για παράδειγμα, δεν μπόρεσε να το κάνει αυτό ούτε στους γιους του, ούτε στον προστατευόμενό του Κλεινία-υπάρχουν και άλλα πολλά παραδείγματα ανθρώπων, που, ενώ ήταν οι ίδιοι αγαθοί, δεν μπόρεσαν ποτέ να βελτιώσουν κανέναν ούτε από τους συγγενείς τους ούτε από τους ξένους).

Συμπέρασμα: Δεν θεωρώ πως η αρετή είναι διδακτή.

Παρατηρούμε ότι αυτό το δεύτερο συμπέρασμα είναι σχετικό όχι μόνο με την αποδεικτέα θέση αλλά κοινό: ισχύει και για την πρώτη θέση. Αυτό σημαίνει ότι από την αρχή μία είναι η θέση (η αρετή δεν είναι διδακτή) και παρουσιάζεται σαν σε **σχήμα «ένα με δύο»** (α. η αρετή δεν είναι κάτι που διδάσκεται, β. δεν μπορούν οι άνθρωποι να το μεταδώσουν σε άλλους ανθρώπους). Αυτό βέβαια είναι εύκολο να το καταλάβει κανείς, αφού το αντικείμενο της διδασκαλίας δεν είναι δυνατό να ξεχωριστεί από το δάσκαλο: «είναι κάτι διδακτό» σημαίνει ότι «μπορεί κάποιος να το μεταδώσει σε κάποιον άλλο».

α. Ο Σωκράτης δεν είναι πειστικός, όταν στο πρώτο επιχειρήμα του χαρακτηρίζει τους Αθηναίους στο σύνολό τους **σοφούς**, γιατί είναι γνωστή (από την *Απολογία*) η υποτιμητική γνώμη που είχε γι' αυτούς. Εξάλλου, δεν μπορεί υπεραπλουστευτικά και εξιδανικευτικά να θεωρηθεί ότι όλοι οι πολίτες μιας πόλης κοσμούνται με την πολιτική αρετή (και μάλιστα χωρίς να τη διδαχτούν), όταν υπάρχουν ακόμα και διάσημοι πολιτικοί, που αποδεικνύονται διεφθαρμένοι (παραδείγματα για την Αθήνα ο Αλκιβιάδης και ο Κλέωνας). Άλλωστε είναι γνωστό ότι πολλές φορές οι Αθηναίοι παρασύρονταν από τους ρήτορες και τους δημαγωγούς, και οδηγούνταν στη λήψη σφαλερών αποφάσεων με ολέθριες συνέπειες για τα συμφέροντα της πόλης. Επίσης είναι γνωστή η κατηγορία για «ιδιώτευση» που προσάπτονταν στους αδιάφορους για τα δημόσια πράγματα Αθηναίους πολίτες.

β. Ως προς τον ισχυρισμό του Σωκράτη ότι οι Αθηναίοι δεν έχουν διδαχτεί από πουθενά την αρετή: οι Αθηναίοι από τη νεαρή τους ηλικία ζούσαν καθημερινά μέσα στα πολιτικά δρώμενα της άμεσης δημοκρατίας, η συμμετοχή τους στα κοινά ήταν καθημερινό βίωμα, παρακολουθούσαν λόγους (πανηγυρικούς, επιδεικτικούς κ.ά.), έπαιρναν μέρος σε καθημερινές πολιτικές συζητήσεις στην αγορά, ήταν υποχρεωμένοι να γνωρίζουν τους νόμους, αναλάμβαναν αξιώματα και ευθύνες - όλα αυτά αποτελούσαν **δια βίου άτυπη διδασκαλία της πολιτικής αρετής** μέσα στην Αθήνα, στο μεγάλο σχολείο της δημοκρατίας.

Ο Σωκράτης συμφωνεί με τη γνώμη αυτή. Ωστόσο, όταν χαρακτηρίζει τους Αθηναίους **σοφούς**, δεν εννοεί ότι είχαν φιλοσοφική μόρφωση, αλλά ότι ήξεραν να κάνουν το σωστό. Δεν αποκλείεται όμως να μιλά ο Σωκράτης ειρωνικά για τη σοφία των Αθηναίων. Ξέρουμε ότι δεν είχε σε υπόληψη τη γνώμη των πολλών, του πλήθους.

«Εάν κάποιος άλλος επιχειρήσει να δώσει τη συμβουλή του στο δήμο, κάποιος που οι άνθρωποι δε θεωρούν τεχνίτη, η συνέλευση δεν τον αποδέχεται, ακόμα κι αν είναι ωραίος και πλούσιος και από μεγάλη οικογένεια»: εδώ υποδηλώνονται τα τρία κριτήρια που προσδιόριζαν την εξέχουσα θέση ενός Αθηναίου πολίτη: η εξωτερική του παρουσία, ο πλούτος κι η ευγένεια. Ωστόσο στην εκκλησία του δήμου όλοι οι πολίτες της Αθήνας απολαμβάνουν ισονομία και δεν πλεονεκτεί ο ωραίος, ευγενής και πλούσιος σε σχέση με τον άσημο και το φτωχό. Οι αποφάσεις παίρνονται μετά από έγκριση της πλειοψηφίας και η κοινωνική τάξη δεν αποτελεί εμπόδιο σε κανένα για τη συμμετοχή του στα κοινά: «Όταν όμως πρέπει να αποφασιστεί ζήτημα που αφορά τη διοίκηση της πόλης, σηκώνεται και δίνει τις συμβουλές του γι' αυτό εξίσου κι ο οικοδόμος, και ο σιδεράς, και ο έμπορος ή ο ναυτικός κι ο πλούσιος και ο φτωχός, και αυτός που είναι από μεγάλο γένος, κι αυτός που δεν είναι από κάποια γενιά σπουδαία»

Μεταφρασμένο κείμενο
Πλάτωνος, Πρωταγόρας 319b-d

- B.4** α) Σωστό
β) Λάθος
γ) Σωστό
δ) Σωστό
ε) Λάθος
- B.5** α) ἴωσιν → εισιτήριο
δεῖ → ένδεια
ἀνέχονται → ἔξη
εἰδῶσιν → συνείδηση

- β) Ο Αριστοτέλης διέκρινε τις **αρετές** σε ηθικές και διανοητικές
Ο **λόγος** της διχογνωμίας των πολιτών ήταν αποτέλεσμα των σκληρών μέτρων
Ο **δημιουργικός** τρόπος σκέψης, τον βοήθησε να βρει τη λύση στο πρόβλημα

Αδίδακτο κείμενο

Ισοκράτους, Φίλιππος, 26-27 (έκδ. Teubner)

- Γ.1** Όταν ο λόγος στερηθεί την άποψη του ρήτορα και τη φωνή και τις αλλαγές (τις ρητορικές αποχρώσεις) όσων γίνονται στους ρητορικούς λόγους και επιπλέον την κατάλληλη ευκαιρία και τη βιασύνη – ταχύτητα για την επιτέλεση της πράξης, και δεν υπάρχει τίποτα που να βοηθά και παράλληλα να πείθει, αλλά γίνεται έρημος και γυμνός όλων όσων έχουν από πριν ειπωθεί, (και όταν) κάποιος τον διαβάσει τυχαία και χωρίς να προσέξει κάποιο χαρακτήρα αλλά σαν να κάνει (κάποιος) απαρίθμηση, εύλογα, νομίζω, φαίνεται σε όσους τον ακούν ότι είναι κακός. Αυτά ακριβώς πολύ περισσότερο θα μπορούσαν να βλάψουν αυτόν τον λόγο που τώρα παρουσιάζεται και να τον κάνουν να φαίνεται χειρότερος.
- Γ.2** α) ἀνάγνωθι
ἀπαριθμοῖεν
ἀκούσεσθαι
μάλα
φανῆτε
- β) τοῦ μέν προειρημένου ἅπαντος ἔρημοι γένωνται
- Γ.3** α) τῶν μεταβολῶν : αντικείμενο στο ρήμα « ἀποστερηθῆ »
τῶν προειρημένων: επιθετική μετοχή ως γενική αντικειμενική στο « ἔρημοι »
γυμνός: κατηγορούμενο στο υποκείμενο « λόγος »
εἰκότως: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο « δοκεῖ εἶναι »
τοῖς ἀκούουσιν: επιθετική μετοχή ως δοτική προσωπική του κρίνοντος στο ρήμα « δοκεῖ »

β) Κύρια πρόταση κρίσεως

ἄπερ: Υποκείμενο στο ρήμα « ἂν βλάψει »

τον ἐπιδεικνύμενον: επιθετική μετοχή ως αντικείμενο στο ρήμα « βλάψειεν ἂν » και
« ποιήσειεν »

φαυλότερον: κατηγορούμενο στο αντικείμενο «τόν ἐπιδεικνύμενον»

φαίνεσθαι: τελικό απαρέμφατο ως αντικείμενο στο « ποιήσειεν »

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ
ΜΑΡΙΝΟΥ ΡΩΞΑΝΗ
ΜΠΑΝΤΟΥΝΑ ΜΑΡΙΑ
ΤΣΙΒΓΕΛΗ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑ

ΠΥΡΗΙΝΑΣ

www.pyr.gr